

Czesław Michalski

Ruch sokoli w Krakowie przed I wojną światową

Kraków, jako ośrodek myśli naukowej i praktycznego rozwijania różnorodnych form wychowania fizycznego i sportu odegrał olbrzymią rolę w jego rozwoju. W drugiej połowie XIX wieku powstały w Krakowie stowarzyszenia wychowania fizycznego, które nie tylko rozwijały zdrowie i sprawność młodzieży polskiej, ale pogłębiały poczucie odrębności narodowej, szerzyły patriotyzm i przygotowywały do walki o niepodległość Polski. Istotną rolę w tym zakresie odegrało Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”.

Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” powstałe we Lwowie w 1867 roku przekształciło się w jedną z najliczniejszych i najpopularniejszych organizacji społecznych działających na ziemiach polskich. Dała ona początek ruchowi sokolemu, który ogarnął cały kraj, a także skupiska Polaków poza krajem. Założone zostało po upadku powstania styczniowego, w czasie którego tysiące powstańców poległo na polu walki, dziesiątki tysięcy patriotów zesłano na Sybir, wielu wybrało emigrację na Zachódzie szukając ratunku przed prześladowaniami. Grono ludzi rozumiejących potrzeby narodu postanowiło dźwignąć społeczeństwo polskie z upadku przez pobudzenie wszystkich do pracy w imię hasel: oświata, odrodzenie fizyczne i moralne, praca na polu gospodarczym. „W programie prac tych – pisali Edmund Cenar i Alojzy Wallek – jako jednych z pierwszych postanowiono: rozbudzenie ducha narodowego przez hart ciała, a dewizę do tego obrano: «w silnym ciele – silny duch»”¹.

Początkowo wąsko sformułowany cel wyrażający się dążeniem do „pielęgnacji i rozwijania gimnastyki wspólnymi ćwiczeniami, wspólnymi wycieczkami, śpiewem i szermierką” wkrótce rozszerzono podkreślając, że „gdy powszechnie głoszono hasło dobrobytu i hasło oświaty – my Sokole dodaliśmy hasło trzecie – zdrowia i siły”.

Rozwój fizyczny i duchowy społeczeństwa polskiego traktowali „Sokole” jako środek do osiągnięcia wyższych celów narodowych, nie zaś jako cel sam w sobie. Wychowanie w duchu narodowym zdrowego moralnie, fizycznie i duchowo młode-

¹ *Rocznik Sokoli 1896*, Lwów 1896, s. 6.

go pokolenia Polaków, zdolnego w przyszłości do walki o wolność narodu uznali „Sokoli” za najwyższą wartość społeczną i swoje posłannictwo².

Za przykładem „Sokoła” czeskiego doszło w środowisku studenckim z inicjatywy Klemensa Żukotyńskiego i Ludwika Gontenta do zorganizowania w drugiej połowie 1866 roku kółka gimnastycznego, którego celem było wspólne uprawianie gimnastyki i szermierki. Kółko owo, przy poparciu tak wpływowych ludzi, jak dr Józef Milleret – lekarz domowy ówczesnego namiestnika Galicji A. Gołuchowskiego, czy hr. Jan Aleksander Fredro, uzyskało w dniu 7 lutego 1867 roku zatwierdzenie statutu i przekształciło się pierwsze narodowe stowarzyszenie gimnastyczne. Wzorując się na założeniach programowo-organizacyjnych „Sokoła” czeskiego w Pradze, przyjęło od niego również nazwę „Sokół”, która od 1869 roku symbolizuje u nas ideę wolności³.

Początkowo lwowski „Sokół” rozwijał się dość anemicznie. Dopiero w latach osiemdziesiątych XIX stulecia jego rozwój przybiera na sile i zaczyna odgrywać coraz większą rolę w życiu społecznym. Szczególnie od 1881 roku, kiedy rozpoczęto wydawanie własnego pisma fachowego pt. „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” i wybudowania w 1884 roku własnego gmachu zwanego „sokolnią”. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” we Lwowie, zwane później „Sokołem Macierzą” przez 17 lat działało jako jedyne na ziemiach polskich. Jako pierwsze poza Lwowem, zawiązały się w 1884 roku gniazda – filie w Tarnowie i Stanisławowie. Rok następny wzbogacił sokolstwo o cztery nowe, ważne placówki w Przemyślu, Krakowie, Kołomyi i Tarnopolu. Szczególnie ważne okazało się powstanie silnej organizacji sokolej w Krakowie, która zaczęła aktywnie oddziaływać na powstawanie nowych gniazd w Galicji Zachodniej⁴. Od chwili powstania Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Krakowie odgrywało wielką rolę w całym ruchu sokolim i było obok Lwowa najsilniejszym ośrodkiem sokolim w Galicji.

Bezpośrednim impulsem do jego założenia stała się nader liczna wycieczka sokolów z Czech i ze Lwowa, goszcząca w Krakowie w połowie sierpnia 1884 roku. Postawa jej uczestników, jednolicie umundurowanych i zdyscyplinowanych, dla wielu krakowian okazała się dostatecznie przekonującym „dowodem korzyści, jakie osiąga się z gimnastycznych stowarzyszeń”. Stąd też myśl powołania „Sokoła” w Krakowie, która zrodziła się w gronie najbardziej postępowych studentów UJ oraz uzyskała poparcie grupy liczących się osobistości spośród inteligencji i bogatego mieszczaństwa, czemu towarzyszyła namiętna dyskusja prowadzona na łamach tutejszej prasy⁵.

Już w miesiąc po ich wyjeździe, 21 września, z inicjatywy Teodora Riedla i dra Alfreda Opalińskiego odbyło się w sali rady miejskiej zebranie chętnych do założenia

² K. Toporowicz, *Zarys dziejów „Sokoła” na ziemiach polskich w latach 1867–1947*, [w:] *Z dziejów Towarzystw Gimnastycznych «Sokół»*, pod red. Z. Pawluczuka, Gdańsk 1996, s. 8.

³ Ibidem.

⁴ K. Toporowicz, *Geneza Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” na ziemiach polskich. Powstanie „Sokoła” we Lwowie*, [w:] *Zarys dziejów sokolstwa polskiego w latach 1867–1997*, Częstochowa 2001, s. 15.

⁵ R. Wasztyl, *Wychowanie fizyczne i sport w Krakowie w latach 1773–1890*, Kraków 1993, s. 165.

nia towarzystwa gimnastycznego Krakowie. W czasie powyższego zebrania wybrano czternastoosobowy komitet, na czele z Michałem Bałuckim, mający ułożyć statut i wystąpić o jego zatwierdzenie. Został on oparty na statucie organizacji lwowskiej, jednak krakowski „Sokół” powstawał jako towarzystwo niezależne od Lwowa, co podkreślano nawet różnicą w mundurze, wprowadzając jako jego element czapkę krakowską z pawim piórem. 23 lutego 1885 roku namiestnictwo zatwierdziło statut i dopiero wówczas można było zwołać zebranie założycielskie, które odbyło się 17 maja. Michał Bałucki poinformował zebranych, że do Towarzystwa przystąpiło już 250 osób, a następnie wybrano władze. Prezesem Towarzystwa został M. Bałucki, wiceprezesem dr Stanisław Abłamowicz, a w skład Wydziału weszli dodatkowo: dr Lew Barański, Kazimierz Bartoszewicz, Mieczysław Białkowski, Alfons Borkowski, Mieczysław Głuchowski, Michał Gołąb, Jan Kozmiński, Emanuel Mirtenbaum, dr Alfred Opaliński, Tadeusz Romanowicz, Ferdynand Weigel i Andrzej Zarzycki⁶.

Pierwszym problemem, przed jakim stanął „Sokół” w Krakowie było znalezienie miejsca do ćwiczeń. Początkowo, z braku innych możliwości, urządzono boisko do ćwiczeń gimnastycznych w udostępnionym bezpłatnie przez Jana Kwiatkowskiego i Juliusza Przeworskiego ogrodzie położonym przy ówczesnym placu Latarnia. Ćwiczone tam, pod kierunkiem Kazimierza Homińskiego i Aleksandra Gędlka, od lipca 1885 do późnej jesieni tego roku. Równocześnie Wydział poszukiwał budynku, w którym dałoby się urządzić salę gimnastyczną. Przy braku jakichkolwiek możliwości znalezienia odpowiedniego gmachu skorzystano z propozycji właścicieli browaru przy ul. Lubicz, Hugona i Alfreda Johnów. Udostępniłi oni Towarzystwu obszerną szopę znajdującą się na terenach browaru, którą następnie przebudowano, przystosowując do funkcji sali gimnastycznej. Prace te przeprowadziła firma druha Stanisława Krzyżanowskiego, która wykonała je po kosztach własnych, dzięki czemu cała inwestycja kosztowała Towarzystwo tylko 1700 złr. Do tej sali przeniesiono przyrządy, które stanowiły wcześniej wyposażenie boiska gimnastycznego i odbywano tu ćwiczenia gimnastyczne od zimy 1885 roku do maja 1889 roku. W zajęciach, które kończyły się corocznie publicznymi popisami, uczestniczyli członkowie i członkinie „Sokoła”⁷.

Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Krakowie już w pierwszym roku swego istnienia liczyło 426 członków, w tym 95 ćwiczących. Uruchomiono również kursy dla 25 uczniów i 27 uczennic szkół ludowych oraz 327 uczniów szkół średnich (307 z Gimnazjum św. Jacka i 20 ze Szkoły Rolniczej w Czernichowie). W sprawozdaniu z tego pierwszego roku, wspominając o dniu narodzin krakowskiego „Sokoła” pisano:

Myślą dobra publicznego przejęci, przekonani silnie o wysokim narodowym i społecznym znaczeniu instytucji, ufamy, że członkowie wytrwają pod sztandarem Sokoła w bratniej zgodzie i jedności [...] Wydział poczuwa się do obowiązku wyrazić podziękowanie tym druhom, którzy mu pierwsze kroki ułatwiają, są nimi p. Niedziałkowska, d. d. Stanisław Krzyżanowski, bracia Johnowie, Jan Jodłowski, Izydor Kopernicki i inni⁸.

⁶ S. Szuro, *TG „Sokół” w Małopolsce. Zarys dziejów*, Kraków 1999, s. 35.

⁷ Ibidem, s. 36.

⁸ „Przegląd Sokoli” 1910, nr 10, s. 54.

Niestety, już w roku 1886 pojawiły się w łonie Wydziału tarcia. U wielu sokołów zapal do pracy ostygł. Kolejno zrezygnowali z pracy wiceprezes Ablamowicz i prezes Balucki. Odszedł również kierownik ćwiczeń gimnastycznych Kazimierz Homiński. Kryzys w kierownictwie „Sokoła” krakowskiego pomogli zażegnać dopiero przedstawiciele organizacji lwowskiej. Pod wpływem Żegoty Krówczyńskiego wybrano nowego prezesa spoza grona Wydziału. Został nim prezes Krakowskiej Izby Adwokackiej, dr Wawrzyniec Styczeń. W grudniu 1886 roku nadzór nad ćwiczeniami gimnastycznymi objął na miesiąc, specjalnie przybyły ze Lwowa, Antoni Durski. Zaaprobował on w pełni program ćwiczeń przyjęty w Krakowie, a Wydział zgodnie z jego sugestią mianował nowym naczelnikiem (kierującym ćwiczeniami gimnastycznymi) studenta medycyny Teofila Tyszeckiego⁹.

Po zażegnaniu konfliktów rozpoczęto starania o budowę własnego gmachu. W październiku 1888 roku rada miejska przekazała bezpłatnie „Sokołowi” działkę przy ul. Wolskiej (dziś J. Piłsudskiego). Prace budowlane rozpoczęto od przeniesienia prowizorycznego budynku „Sokoła” z ul. Lubicz na uzyskany plac. Komitet budowlany w składzie: Wawrzyniec Styczeń, Karol Szurek, Teodor Gajdycz, Karol Knaus, Józef Niedźwiecki, Janusz Niedziałkowski, Jan Kwiatkowski, Leopold Reich, Jacek Matusiński, Wandali Beringer i Teofil Tyszecki zaaprobował plany budynku (sporządzone przez K. Knausa), w którym m.in. mieścić się miała sala gimnastyczna. Zgromadzone środki finansowe pozwoliły w maju 1889 roku rozpocząć budowę. Prace wykonywane przez firmę Jana Meyera przebiegały bardzo sprawnie i 18 listopada 1889 r. budynek został uroczyście oddany do użytku. W lecie 1890 r. wykończono go ostatecznie, między innymi ozdabiając salę gimnastyczną malowidłami wykonanymi przez Antoniego Tucha oraz hasłami obrazującymi ideały sokole: „Ze słabością lamać uczmy się za młodu; Razem młodzi przyjaciele – w spólnym szczęściu wszystkich cele; Wspólna moc zdoła nas tylko ocalić; Odwaga, siła, wytrwałość, równość, męstwo, dzielność, karność, sokoli lot”.

Gmach był usytuowany przy ówczesnych granicach miasta, koło Błoń i szerokich, niezabudowanych terenów, co ułatwiała prowadzenie ćwiczeń na świeżym powietrzu, także poza boiskiem „Sokoła”¹⁰. Nowy budynek pozwolił zintensyfikować ćwiczenia gimnastyczne. Liczba członków (426 w pierwszym roku) wzrosła do 1074 w roku 1891, utrzymywała się mniej więcej na tym poziomie do roku 1896, w 1897 spadła do 750, od tego roku wzrosła znowu i doszła do 1290 w 1909 r. Liczba ćwiczących panów i pań od 95 w roku 1885 wzrastała stale i doszła do 719 w roku zlotu grunwaldzkiego (1910). Liczba uczniów i uczennic w roku 1885 wynosiła 220, w roku 1909 osiągnęła 1286, zaś w 1913 r. ćwiczyło 1180 osób¹¹.

Z powodu takiej intensyfikacji działań nowo wybudowany budynek szybko okazał się niewystarczający dla ćwiczących. Dlatego też na przełomie roku 1894

⁹ S. Szuro, *TG „Sokół”...*, s. 37.

¹⁰ *Ibidem*, s. 38–39.

¹¹ „Przegląd Sokoli” 1910, nr 10, s. 54; K. Toporowicz, *Działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Krakowie na polu wychowania fizycznego i sportu pod koniec XIX w. i na początku XX w. (1885–1914)*, *Rocznik Naukowy WSWF*, Kraków 1965, t. IV, cz. 1, s. 200–201.

i 1895 postanowiono go powiększyć według planów krakowskiego architekta druha Teodora Talowskiego. Uzyskano, zamiast dwóch dużych szatni, usytuowaną na pierwszym piętrze salę gimnastyczną o wymiarach 22 x 10 m.

Obok ćwiczeń fizycznych organizowano w „Sokole” wieczornice, głównie dla starszego pokolenia, nie biorącego już udziału w ćwiczeniach. Program każdej wieczornicy był starannie przygotowywany i łączył części poważne – przemówienia, śpiewy, deklamacje z częścią rozrywkową: dobry bufet, dowcipy, a od roku 1897 występy orkiestry smyczkowej pod batutą druha Urygi, wkrótce potem również orkiestry dętej. W 1898 roku urządzono czytelnię i bibliotekę dla członków, a na boisku ślizgawkę. W tymże roku powstała strzelnica, dzięki czemu w roku 1908 wprowadzono obowiązkowe ćwiczenia w strzelaniu dla członków. Organizowano uroczystości narodowe, czczono rocznice powstań, szczególnie dni kościuszkowskie, a poza tym urządzano tradycyjne andrzejki czy oplatki, na które zapraszano znanych w Krakowie ludzi, także spoza „Sokoła”. Bywali na tych spotkaniach radni miejscy, posłowie, duchowieństwo i weterani powstania styczniowego¹².

W roku 1894 T. Tyszeckiego zastąpił na stanowisku naczelnika Szczęśny Ruciński, z zawodu aptekarz, który sprawom sokołów poświęcił całe życie. W 1896 roku nastąpiła również zmiana prezesa Towarzystwa. W. Stycznia zastąpił Władysław Turski, inżynier, członek rady miejskiej i bliski współpracownik prezydenta miasta Juliusza Lea, który pełnił tę funkcję do wybuchu I wojny światowej.

Obok gimnastyki uprawiano w Towarzystwie cały szereg dyscyplin sportowych. Zaliczyć do nich należy wioślarstwo, jazdę konną, kolarstwo, szermierkę, turystykę, strzelectwo, zapasy, atletykę, lekką atletykę, pływanie, łyżwiarstwo.

W grudniu 1886 roku z inicjatywy Jana Mądrzykowskiego otwarto szkołę szermierki. Ćwiczyło w niej 30 osób. Zajęcia prawdopodobnie prowadził Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Do roku 1904 szermierkę uprawiano niesystematycznie, z licznymi przerwami. Kształcili się w tej dyscyplinie wówczas członkowie Towarzystwa oraz grono nauczycielskie i starsi uczniowie szkół średnich. Lekcje udzielali dr med. Józef Łuszczkiewicz i słuchacz prawa UJ Michał Łuszczkiewicz oraz Stanisław Marian Tokarski i Szczęśny Ruciński. W późniejszym okresie zajęcia prowadził fechtmistrz J. Biliński. Szkoła szermiercza „Sokoła”, a następnie Oddział Szermierczy nie rozwinęły szerszej działalności. Mała popularność szermierki w pierwszym okresie (1886–1903) wynikała z braku warunków lokalowych i finansowych, a później (1903–1912) chętnych odstraszały wysokie opłaty¹³.

Oddział wioślarski powstał w 1892 r. jako odrębna jednostka organizacyjna i działał do końca omawianego okresu, tj. do 1914 r. Zorganizowany został przez Józefa Rudnickiego (kupca) i Aleksandra Gędlka. Oddział zbudował własną przystań na Wiśle. Dominujące miejsce w jego działalności zajmowała turystyka wioślarska, obok której organizowano regaty wioślarskie i kontynuowano nauczanie wioślar-

¹² „Przegląd Sokoli” 1910, nr 10, s. 55; S. Szuro, *TG „Sokół”...*, s. 49–50.

¹³ M. Łuczak, *Szermierka w Towarzystwach Gimnastycznych „Sokół” do roku 1914*, [w:] *130 lat sokolstwa polskiego*, Kraków 1997, s. 91.

stwa i pływania. Organizowano regaty wioślarskie miejscowe – z osadą warszawską w r. 1896, brano udział w regatach w Warszawie w latach 1900, 1902, 1904, 1907. Ulubionym zajęciem wioślarzy było pływanie do Bielan i do Tyńca. Procesem nauczania techniki wioślarstwa oraz umiejętności pływania kierował początkowo nauczyciel A. Gędek przy pomocy sterników M. Kusza i T. Radwańskiego, a następnie szereg instruktorów: S. Sielski, S. Rudy, J. Rudnicki i T. Łopuszański. W 1906 r. duże zasługi w nauczaniu wioślarstwa położył S. Czerniewicz, były członek klubu wioślarskiego w Gandawie¹⁴.

Rok później, staraniem druhów doktora Juliusza Bandrowskiego i Wilhelma Rippera powstał oddział konny kierowany przez Ferdynanda Walza i korzystający wówczas z ujeżdżalni koło klasztoru Kapucynów. Działalność oddziału konnego przypada na lata 1892–1897 i 1912–1914. Powołanie oddziału uzasadniano rodzimymi tradycjami, walecznością Polaków oraz funkcją militarną, jaką może spełniać jazda konna. Kierunek wojskowy widać wyraźnie w okresie 1912–1914, co znalazło wyraz w utworzonej w 1913 roku drużynie polowej konnej. Po latach konni sokoli mieli współtworzyć szwadron legionów i szarżować pod Rokitną. Wkład Sokolów w formowanie w okresie I wojny światowej jazdy polskiej był ogromny. Według danych statystycznych tylko do roku 1895 w ramach sekcji konnej „Sokoła” szkoliło się 306 jeźdźców i 102 uczniów. Na czele szkoły jazdy konnej stał nauczyciel, który odpowiadał za całokształt spraw związanych z nauczaniem. W pierwszym okresie funkcję tę pełnił Ferdynand Walz, w drugim – Kasper Kawa, R. Mandel, R. Polec¹⁵.

Oddział kolarzy powołano w kwietniu 1895 roku pod przewodnictwem dra Michała Koya. Od samego początku swego istnienia prowadził szkołę jazdy na rowerach dla panów, kobiet i dziewcząt. Na czele szkoły jazdy stał nauczyciel mianowany corocznie przez zarząd oddziału. W początkowym okresie funkcję tę pełnił J. Waszkiewicz. Obok szkoły jazdy uprawiano kolarstwo w formie wycieczkowej, turystycznej i pokazowej. Pod koniec omawianego okresu wykorzystywano kolarstwo również do służby informacyjnej w ramach przygotowań wojskowych. Po udziale w jeździe rozstawnej Praga–Kraków, zorganizowanej przez kolarzy czeskich w 1899 r., oddział urządził wspaniałą jazdę rozstawną Kraków–Lwów w 1900 r. Organizowano przeciętnie kilkanaście wycieczek rocznie do różnych miejscowości zagranicznych i krajowych¹⁶.

Barwny rozdział w życiu sokolim stanowiły wycieczki górskie, w których przodował wspaniały taternik Michał Kirkor. Terenem wycieczkowym były Tatry i Beskidy oraz szereg miejscowości podkrakowskich. W 1910 roku zorganizowano Oddział Turystyczny, najaktywniej działali w nim wspomniany M. Kirkor, E. Kubalski i W. Eliasz. Towarzystwo „Sokół” odegrało dość ważną rolę w popularyzacji łyżwiarstwa, mimo że nie utrzymywało wyodrębnionego oddziału. Począwszy od 1898 roku organizowało rokrocznie dobrze wyposażone lodowisko. Niskie ceny biletów wstępu, zorganizowanie na miejscu wypożyczalni sprzętu, bufetu, ogrzewa-

¹⁴ *Przegląd Sokoli*, 1910, nr 10, s. 54; K. Toporowicz, *Działalność...*, s. 204–205.

¹⁵ S. Szuro, *TG „Sokół”...*, s. 39–40; K. Toporowicz, *Działalność...*, s. 205–207.

¹⁶ „*Przegląd Sokoli*” 1910, nr 10, s. 54; K. Toporowicz, *Działalność...*, s. 208.

nych szatni oraz oświetlenie i orkiestra stanowiły dodatkowe czynniki przesądzające o powodzeniu całego przedsięwzięcia¹⁷.

Poza omówionymi wyżej dziedzinami ćwiczeń, nauczano i popularyzowano w „Sokole” krakowskim także inne dyscypliny. Należały do nich lekka atletyka, ciężka atletyka, zapasy, pływanie i strzelectwo.

Towarzystwo Ginnastyczne „Sokół” w Krakowie odegrało ogromną rolę w kształceniu instruktorów wychowania fizycznego. W 1891 roku przeprowadzono pierwszy kurs dla nauczycielek gimnastyki, w 1894 r. kurs dla nauczycieli oraz wprowadzono w życie gry i zabawy oraz ćwiczenia towarzyskie, a w roku 1900, 1904, 1906 dalsze kursy dla nauczycieli i nauczycielek. W późniejszym okresie organizowano coroczne kursy, na których doskonalili się zarówno instruktorzy i naczelnicy „Sokoła”, jak i nauczyciele, którzy mieli uczyć gimnastyki w szkole¹⁸.

Na szczególną uwagę zasługują zloty sokolskie, gdyż były to pierwsze na ziemiach polskich w okresie zaborów igrzyska sportowe dla szerszej publiczności. Były one nie tylko przeglądem sił fizycznych „Sokołów”, ich poziomu i osiągnięć w dziedzinie upowszechniania kultury fizycznej, ale miały charakter patriotyczny. Krakowski okręg „Sokoła” urządził zloty w małych miasteczkach, takich jak Skawina, Sucha, Oświęcim czy Chrzanów, a wiadomości i zawiadomienia o nich rozwozili cyklści z krakowskiego oddziału. Największy jednak zlot odbył się w Krakowie w dniach 14–17 lipca 1910 roku w 500. rocznicę zwycięstwa oręża polskiego nad Krzyżakami w bitwie pod Grunwaldem. Był największą imprezą sokolstwa w Galicji. Uczestniczyło w nim 7097 sokołów, w tym 781 osób z ziem z zaboru pruskiego i rosyjskiego, z Rosji, Francji i Ameryki. Ze wszystkich zaborów było 711 sokolic z oddziałów żeńskich. W zlocie uczestniczył również 70-osobowy oddział konny. W wolnych ćwiczeniach gimnastycznych w dniu 16 lipca brało udział 3116 sokołów, zaś w dniu 17 lipca – 3312 sokołów. Obok zawodów lekkoatletycznych, odbyły się zawody pływackie, w strzelectwie, zapasach, szermierce, kolarstwie, jeździe konnej i wioślarstwie. Kierownikiem zawodów był Zygmunt Wyrobek. W czasie zlotu dokonano odsłonięcia Pomnika Grunwaldzkiego, który ufundował Ignacy Paderewski. Po raz pierwszy publicznie zaprezentowano w „Sokole” ćwiczenia z bronią. „Sokoli” pokazali pozorowaną walkę na bagnety z szarżującą kawalerią. Na zakończenie zlotu odbył się pochód, w którym brało udział ponad osiem tysięcy umundurowanych sokołów i sokolic, a ogółem liczba defilujących miała sięgać 90 tysięcy¹⁹.

Dużą zasługą TG „Sokół” było roztoczenie opieki nad rodzącym się ruchem skautowym. W dziale upowszechnienia skautingu w Krakowie bardzo aktywny był Zygmunt Wyrobek. Dzięki jego staraniom powstały w 1911 r. pierwsze oddziały harcerskie. Ruch ten rozwijał się niezwykle szybko. W 1911 r. istniały już trzy oddziały skupiające 225 uczniów, zaś w 1913 roku 20 drużyn i 907 osób (w tym 8 drużyn żeńskich skupiających 300 dziewcząt). Jedną z form działalności ruchu skautowego

¹⁷ K. Toporowicz, *Działalność...*, s. 210–212.

¹⁸ „Przegląd Sokoli” 1910, nr 10, s. 55.

¹⁹ *Pamiętnik V Zlotu Sokolstwa Polskiego w Krakowie w dniach 14–16 lipca 1910*, Lwów 1911, s. 132–133; S. Szuro, *TG „Sokół”...*, s. 59.

była systematyczna gimnastyka, wycieczki, ćwiczenia polowe (patrowanie, tropienie, obozownictwo)²⁰.

W 1905 roku rozpoczęto wśród sokolów ćwiczenia wojskowe i datę tę możemy uznać za początek samorzutnie powstających drużyn sokolich. W 1906 w krakowskim „Sokole” powołano Organizację Członków Mundurowych, która była początkiem późniejszych Stałych Drużyn Sokolich. Zjazd delegatów okręgu krakowskiego w 1909 r. podjął uchwałę o ćwiczeniach karabinami, co stało się wstępem do utworzenia polowych drużyn sokolich i nie pozwoliło sokołom na pozostanie w tyle za rodzącym się Związkiem Strzeleckim i Drużynami Strzeleckimi. Ostatecznie 10 grudnia 1912 r. na posiedzeniu Wydziału Związku zapadła decyzja o powołaniu Stałych Drużyn Sokolich. Od momentu powstania rozpoczął się proces rozwoju Stałych Drużyn Sokolich. Intensywnie rosła liczba członków w drużynach, odbywano ćwiczenia polowe, zakupywano broń i mundury. Sprawdzianem nabytych umiejętności były zloty doraźne, połączone z ćwiczeniami polowymi. Manifestacją sprawności organizacyjnej, patriotyzmu był zlot z okazji 100. rocznicy śmierci księcia Józefa Poniatowskiego, który odbył się 18–19 października 1913 r. w Krakowie. W ćwiczeniach polowych pod Kobierzynem wzięły udział Drużyny Sokole, Drużyny Bartoszwowe, Drużyny Podhalańskie i skauci. Jako oddział wywiadowczy wystąpili cykliści „Sokoła”. Po skończonych ćwiczeniach odbył się uroczysty pochód na Wawel z udziałem krakowskiego „Strzelca” i Polskich Drużyn Strzeleckich²¹.

W listopadzie 1912 r. w Krakowie reaktywowano Oddział Konny „Sokoła”, który prowadził dwa kierunki pracy: sportowo-gimnastyczny i przysposobienia wojskowego. Ćwiczone na Błoniach i w ujeżdżalni. Co drugi dzień od 6–8 rano odbywano wycieczki polowe z zakresu służby wywiadowczej i łączności. W ramach oddziału z końcem 1913 r. zaczęła funkcjonować Stała Drużyna Polowa Konna. Celem stałej drużyny było wyrobienie cech wojskowych oraz nabycie wykształcenia czysto militarne. W zakres programu wchodziły: ćwiczenia musztry, strzelanie, wykłady i udział z oddziałami pieszymi w ćwiczeniach polowych. Oprócz oddziałów konnych wprowadzono również szkolenie narciarskie. W tym celu zorganizowano w grudniu 1913 r. w Zakopanem, wspólnie z Tatrzańskim Towarzystwem Narciarskim, kurs narciarski dla Stałych Drużyn Sokolich²².

Wybuch I wojny światowej spowodował, że część członków drużyn sokolich wstąpiła do legionów i wzięła udział w walkach o niepodległość Polski. Sokoli z okręgu krakowskiego wstąpił do Legionu Zachodniego w liczbie 988 druhów, z nich sformowano 2. batalion II pułku. Komendę nad tym batalionem powierzono S. Rucińskiemu. Pułk ten, wchodząc następnie w skład II brygady wyruszył z nią na front karpacki 30 września 1914 roku. Z Oddziału Konnego Sokoła Krakowskiego (30 jeźdźców) utworzono 2. szwadron ułanów²³.

²⁰ K. Toporowicz, *Działalność...*, s. 196–199.

²¹ D. Dudek, *Działalność wojskowa Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” przed I wojną światową*, Nowy Sącz 1994, s. 26.

²² „Przegląd Sokoli” 1913, nr 3, s. 20; nr 11, s. 87.

²³ D. Dudek, *Działalność...*, s. 36.

The Falcon Activities in Cracow before World War I

Abstract

In 1885 in Cracow, the “Sokół” (Falcon) Gymnastic Society started its activity aiming at promotion of gymnastic exercises and other forms of physical education. It was an association whose goal was the physical and spiritual revival of the nation, as the condition sine qua non of regaining freedom. The means to achieve that goal was first and foremost gymnastics and other forms of exercise. Consequently, the “Sokół” Gymnastic Society played a significant role with regard to the practice of physical education of young people who were deprived of rudimentary conditions to exercise, it extended its care over the scouting movement which was emerging at that time, and last but not least, it undertook the task of popularizing numerous sports disciplines while spreading patriotism and national freedom ideas. The basic organisation units conducting the statutory activities of “Sokół” were: the Department, and the Sections of the Society representing the individual exercise and sports disciplines. In Cracow, “Sokół” created several such sections: gymnastics, rowing, horseback riding, bicycling, fencing, tourism.

During 1885–1889, the Society used a makeshift gym at the John brothers brewery at Lubicz street. Only in 1889, the Society built its own building called “the falconry” at Wolska Street (presently J. Piłsudskiego Street), which figure the largest gym in Galicia. In 1885–1914, the Society conducted regular physical education for pupils of people’s schools and secondary schools students, within the school programs. It organized training courses for teachers of physical education. Starting from 1906, uniformed members detachments, and from 1912, the Permanent Falcon Teams were created. In 1914, the members of “Sokół” in Cracow joined the Western Legion.